

Mikházi Zsuzsanna¹

Turisztikai klaszterek kialakulásának földrajzi vizsgálata

1. Együttműködés jelentősége a turizmusban

Együttműködés az a folyamat, melynek során egy adott kérdésben érdekelt és érintett felek aktívan keresnek egy közösen kialakított és elfogadható megoldást. (GRAY, B. 1989 alapján RAFFAY Á. 2007)

A 90-es években Magyarországon jelentős változások mentek végbe a turizmus területén. Megnőtt a nemzetközi utasforgalom, a turisztikai piacok a globális verseny színtereivé váltak, ma már egymástól távol található turisztikai desztinációk is konkurenciát jelentenek egymásnak. Megnőtt a jelentősége a közvetlenül a potenciális utazókat megcélzó marketingeszközök jelentőségének.

A turista a turizmusban történő részvétel során termékek, és szolgáltatások sorát vásárolja meg.

Vigyázni kell tehát arra, hogy minden igénybe vett szolgáltatás megfeleljen a turisták elvárásainak és jó ár/érték arányt képviseljen. Ehhez a szektorban tevékenykedő szereplők szoros együttműködésére van szükség. Az együttműködés azonban nem „csak a turisták” érdekében kell létrejönnie. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a jól átgondolt együttműködések jelentős mértékben növelik a turisztikai szektor vállalkozásainak bevételét, mivel a turista a különleges, jól szervezett szolgáltatásokért hajlandó jóval mélyebben a zsebébe nyúlni.

Magyarországon a partnerségben, hálózatokban való gondolkodás ma még mindig gyerekcipőben jár a turizmusban tevékenykedők esetében (is). Ez részben történelmi, részben kulturális okokra vezethető vissza. Ennek a gondolkodásmódnak meg kell változnia ahhoz, hogy meg tudjuk őrizni, tovább tudjuk erősíteni pozícióinkat a turisztikai piacokon. Rá kell ébreszteni a turizmusban tevékenykedőket, hogy a jól átgondolt együttműködések javítják a szektor versenyképességét, jól mérhetően hozzájárulnak a teljesítményekhez. (PÉTER ZS. 2007)

2. Hálózatok: klaszter fogalma általában és a gazdaságban

A klaszterek mára elterjedtek az egész világon, a kifejezés is egyre gyakrabban fordul elő. A hálózat fogalmának további fejlődése és finomodása hozta létre a klaszter fogalmát.

A hálózati gazdaság fogalma az utóbbi évtizedben került előtérbe. A hálózatok és klaszterek létrejötte a globális verseny kihívásaira adott sikeres válasznak tekinthető. A „regionális klaszter” a Széchenyi-terv regionális gazdaságépítési programjában is szerepel. A klaszterek a helyi gazdaságfejlesztés fontos eszközei, így szorosan kötődnek a régiókhoz. (KEREK Z. – PUMMER L. 2004)

"A klaszter földrajzilag egymáshoz közel elhelyezkedő vállalatok és kapcsolódó intézmények meghatározott gazdasági területen együttműködő csoportja, melyeket hasonlóságuk és egymást kiegészítő mivoltuk köt össze." (Michael E. Porter, 1998 alapján www.p-m-c.eu:8080/cluster/altalaban) A globalizáció világában a verseny csökkenti a földrajzi elhelyezkedés jelentőségét – ám a klaszterek továbbra is biztosítják ezt az előnyt és

¹ Mikházi Zsuzsanna *Budapesti Corvinus Egyetem, Tájékozódási és Területfejlesztési Tanszék, Budapest*
E-mail: zsuzsanna.mikhazi@uni-corvinus.hu

nem csak a termelékenység javításához járulnak hozzá, de előnyösek az emberi erőforrás, illetve az információ- és tudásáramlás szempontjából is, ezen kívül az adott területen csökkentik a piacra lépés akadályait. A kettős közelség, mind földrajzi, mind tevékenységi terület szempontjából tehát versenyelőnyé válik. (www.p-m-c.eu:8080/cluster/altalaban) A klaszteresedés egyik kiváltója a komplementaritás. Egymás hiányzó képességeit, lehetőségeit kiegészítve jelentősen képesek hozzájárulni mind a tagok, mind az egész régió vagy az egész térség versenyképességének növekedéséhez.

A vállalkozásoknak egy olyan nem önálló jogi személyiségű stratégiai szövetsége, ami az eddig ismert vállalkozási csoportosulásoktól több szempontban is különbözik, mondhatnánk több és modernebb is. A klaszter non-profit szerveződés. Munkájának költségeit a tagok fedezik abból a megtakarításból és piaci többlet eredményből, amit a klaszter tevékenysége számukra megteremt. Tevékenységét a klaszter közösen kialakított és elfogadott szindikátusi szerződés alapján végzi. Egy klaszter, piaci szegmenstől, iparágtól, céloktól, függően lehet vertikális, (egymásra épülő tevékenységek esetén) vagy horizontális szerveződésű (párhuzamos tevékenységek esetén). Területileg általában regionális jellegű.

3. Klaszterek a turizmusban

A turisztikai klaszterek azért is fontosak és kiemelkedők, mert „exportáló” klaszterek. Az exportálni képes, illetve a helyi kereteken túl is versenyképes klaszterek a hosszú távú gazdasági növekedés igazi forrásai. A helyi piac termékek és szolgáltatások iránti igénye limitált, ezért csak az exportáló klaszterek képesek ezt a határt messze túlnőni. A turizmusban a máshol megtermelt jövedelem helyben történő elköltése a jellemző.

A kutatók és szakemberek számos típusát különböztetik meg a klasztereknek. Én a turizmus szempontjából két típust emelek ki. Szerintem ugyanis ez a kettő gyakorlatilag magában foglalja a magyarországi turisztikai klaszterek mindegyikét.

Az iparági klaszter egy értéknövelő termelési (ellátási) láncban egymáshoz erősen és kölcsönösen kapcsolódó vállalatok hálózatoként adható meg, amely kiegészül specializált szolgáltatókkal és egyéb intézményekkel. Lényegében ez a turizmusban a téma alapú kasztert személyesíti meg, amikor 1-1 attrakció típusra épülő vonzerők, szolgáltatások, infrastrukturális elemek/vállalkozások tömörülnek egy csoportba, hálózatba. Itt nem kritérium a lokalitás, inkább a nemzetgazdaságon belüli fontosságot (súlyt) tartják lényegesnek, azaz egy ország stratégiai húzóágazatait sorolják ide. Magyarország turizmusában például ilyen húzóágazat az egészségturizmus és az ere épülő termál klaszterek.

Regionális (területi) klaszter alatt egy adott iparág versenyző és kooperáló vállalatai, kapcsolódó és támogató iparágai, pénzügyi intézmények, szolgáltató és együttműködő infrastrukturális (háttér)intézmények (oktatás, szakképzés, kutatás), vállalkozói szövetségek (kamarák, szakmai egyesületek, klubok) innovatív kapcsolatrendszerén alapuló földrajzi koncentrációját értjük. A turizmusban is megfigyelhetjük egy-egy térség/kistérség/régió turisztikai szolgáltatóinak-szakembereinek-vállalkozásainak összefogásán alapuló klaszterek kialakítását (pl.: Kék Duna Turisztikai Klaszter, Észak Balatoni Turisztikai Klaszter).

3.1. Spontán klaszterek

Spontán klasztereknek nevezhetjük azokat a hálózatokat, melyek azzal a céllal jöttek létre, hogy azonos típusú turisztikai attrakciókat összekössenek, felfűzzenek, de e mögött még nem volt ott a hálózatszervező szándék. Ilyen spontán módon létrejött klaszternek tekinthetjük például az Euro Velo hálózatot, a világörökségek gyarapodó listáját vagy speciálisan a borutakat.

3.1.1. Az Euro Velo hálózat

Az European Cyclists' Federation (ECF, a Kerékpárral Közlekedők Európai Szövetsége) 1995 óta dolgozik az Európát behálózó, a ma EuroVelo néven ismert kerékpáros úthálózat tervének fejlesztésén. A szervezet célja, hogy megvalósuljon 12 Transzeurópai Kerékpáros Útvonal, amely felfüzi Európa összes országát, legyen az Európai Uniót kívüli, vagy éppen egy tagország, továbbá átvezet nagyobb városokon is. Az EuroVelo terv célja, hogy helyzetbe hozza a kerékpáros turizmust és hozzájáruljon a regionális kapcsolatok bővítéséhez, hogy bátorítsa a mindennapi kerékpározást. Bár az EuroVelo tervet úgy tarják számon, mint a fenntartható turizmust szolgáló fejlesztési programot, de ez a program többet kínál, mint környezetvédelmi előnyöket (PÉTER ZS. 2007). Tulajdonképpen egy terület alapú klaszternek tekinthetjük, mely egy egész földrészre kiterjed.

Magyarországot az EuroVelo terv két nyomvonalal érinti: az egyik a Duna mentén halad (kapcsolódva az osztrák Duna menti kerékpárúthoz), a másik a Bodrog és Tisza vonalát követi.

3.1.2. A világörökségek

Bár az UNESCO Világörökség Egyezményét a turisztikai értékek védelméért és nem az értékek látogatóforgalmának növeléséért hozták létre, ma már a világörökségi cím elnyerése nem kis részben azért motiválja a pályázókat, mert a cím nagymértékben hozzájárulhat a helyszín és a környezetében található szolgáltatások forgalmának növeléséhez, valamint a javuló finanszírozási lehetőségeknek köszönhetően segíti a kulturális értékek megőrzését. A világörökségi cím elnyerése az esetek többségében jelentős mértékben növeli a látogatók számát, ami javítja a befektetői tevékenységet, a helyszínek könnyen a helyi turisztikai ágazat katalizátoraivá válhatnak (PÉTER ZS. 2007). A világörökségi listán szereplő értékek spontán módon hozták létre az egész világra kiterjedő téma alapú klasztert. Itt a klaszter kialakulásának bázisát a kulturális és természeti értékek jelentik, amelyek szerepelnek a listán, ezeknek az összessége, együttese adja magát a klaszternek.

Magyarország 1985-ben csatlakozott a Világörökség Egyezményhez. A Világörökség Bizottság két évvel később, 1987-ben döntött az első két magyarországi helyszín, Budapest és Hollókő felvételéről a Világörökségi Listára. 2002. nyara óta hazánk már nyolc világörökségi helyszínnel büszkélkedhet (1. táblázat).

1. táblázat. A magyarországi világörökség helyszínek (Forrás: www.vilagorokseg.hu)

Világörökségi helyszín	Felvétel éve	Kategória
Budapest Dunaparti látképe, a Budai Várnegyed/ és az Andrássy út és történelmi környezete	1987/2002	Kulturális
Hollókő ófalu és táji környezete	1987	Kulturális
Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai	1995	Természeti
Az Ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és közvetlen természeti környezete	1996	Kulturális
Hortobágyi Nemzeti Park - a Puszták	1999	Kulturális (kültúrtáj)
Pécsi ókeresztény sírkamrák	2000	Kulturális
Fertő/Neusiedlersee	2001	Kulturális (kültúrtáj)
A tokaji történelmi borvidék	2002	Kulturális (kültúrtáj)

3.1.3. Speciális klaszterek: a borutak

A bor, mint mezőgazdasági termék egyben a borvidék tőkéje is. Lehetővé teszi egy másik, komplex turisztikai termék, a borút kialakítását, mely hozzájárul a térség fejlesztéséhez. Általa nem csak a borértékesítés lendülhet fel, hanem megerősíti a kis- és középvállalkozásokat mind a borászat, mind a szolgáltatások terén. A borút vázát a szőlő- és borkultúra helyi megjelenési formái adják. Ide tartoznak a szőlők, a pincék, a palackozók és a gasztronómiai létesítmények. A látogatók a kijelölt útvonalon végighaladva megismerhetik a bor előállításának fázisait, megkóstolhatják a borokat, ismerkedhetnek a vidék történeti és kulturális hátterével. A helyi rendezvényeken részesei lehetnek a hagyományok továbbélésének (PÉTER ZS. 2007). Ebben az esetben szintén egy téma alapú klaszterről van szó, melynek alapja a bor, a borászat és a kapcsolódó termékek egy útvonalra felfűzve. Egy-egy út önmagában is tekinthető klaszternek, de a borutak összeszervezésével egy nagyobb hálózat is kialakítható.

3.2. Tervezett klaszterek – magyarországi példák a turizmus területén

Azokat a hálózatokat mutatom be ebben az alfejezetben, melyek a turizmus területén tervezetten jöttek létre az együttműködés felerősítésére. Két csoportra bonthatóak a magyarországi turisztikai klaszterek: téma alapú és terület alapú klaszter.

3.2.1. Téma alapú klaszterek

A téma alapú együttműködési szervezetek közös jellemzői:

- egy ágazathoz kötődő együttműködés (termálturizmus, ökoturizmus)
- a középpontban nemzetközi szinten versenyképes termék- előállító cégek állnak
- szoros kapcsolatok kiépítésével kis- és középvállalatok működnek közre a komplex termék előállításában
- a kör magába foglalja a kapcsolódó szolgáltatószektort (gazdasági tanácsadók, vállalkozók stb.)

3.2.1.1. Termál Klaszterek

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Termál Klaszter (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Termál- és Gyógyturizmus Egyesület)

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Termál Klaszter 2002. május 13. napján jött létre azzal a céllal, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megyében megvalósuljon a termálvízre épülő gyógy- és termálturizmus összehangolt fejlesztése, az egyéb turisztikai lehetőségekhez való kapcsolódása, továbbá a meglévő szolgáltatások kibővítésével komplex turisztikai termékek előállítása.

Észak-alföldi Termál Klaszter

Az Észak-alföldi Termál Klaszter Egyesület 2005. szeptember 22-én alakult meg 18 alapító taggal. Az Egyesület az Észak-Alföldi Régió területén működő termál- és gyógyturizmusban érintett természetes- és jogi személyek és jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok együttműködésére létrehozott szervezet. Legfőbb célja, hogy elősegítse- a termál-és gyógyturizmus érdekeltjeinek aktív részvételével az Észak-Alföldi Régió termál-és gyógy-idegenforgalmának fejlődését. (www.thermalklaszter.hu)

Dél-alföldi Fürdőklaszter (Dél-alföldi Gyógy- és Termálfürdők Közhasznú Egyesülete)

A 2003. december 11.-i Közgyűlés 9 alapító taggal létrehozta a Dél-alföldi Fürdőklasztert, lehetővé téve a fürdők, partnerei és szállítói intézményesített, közös érdekeken nyugvó kapcsolatát. A cél: a Dél-Alföldi Régió egészségturisztikai szolgáltatóinak minél sikeresebbé tétele a belföldi és nemzetközi egészségturizmus piaci versenyében, a kapcsolódó szolgáltatók, vállalkozások számára további üzleti lehetőségek biztosítása (ALBEL A. 2006).

Észak-magyarországi Egészségturisztikai Klaszter (Észak-magyarországi Egészségturisztikai Egyesület)

Tagjainak száma 20. Céljuk az Észak-Magyarországi gyógy- és termálfürdők valamint gyógyászati és turisztikai intézmények, társaságok között az együttműködési lehetőségek megteremtése, a hatékonyabb fürdőfejlesztés megvalósításáért és közös fellépéssel az érdekképviselet erősítése. Kiemelt figyelmet fordítanak a specializációra és a pozicionálásra. (SZENTE J. é.n.)

Pannon Termál Klaszter (Nyugat-Magyarország és a Balaton)

Alakuló ülésük 2001. június 22-én Bükfürdön volt. Együttműködő alapító tagok száma 27, csatlakozók száma 7 tag. Tagok között gyógy- és termálfürdők (12), gyógyszállók, szanatóriumok, regionális idegenforgalmi intézmények, tanácsadó cégek, önkormányzatok találhatóak. Céljaik: a régió egészségturisztikai szolgáltatói piaci helyzetének erősítése, a termékfejlesztési tevékenység segítése, támogatása, a humán erőforrások komplex fejlesztése, regionálisan integrált szervezet létrehozása, nemzetközi megjelenés elősegítése.

Dél-Dunántúli Gyógy- és Termál Klaszter

Az alapító tagok felismerték a nagy problémákkal küzdő, egyre jobban leszakadóban lévő régió egyik legmarkánsabb kitörési pontját a gyógy- és termálvizekben és a hozzájuk kapcsolódó adottságok kihasználásában és az egészségiparban rejlő lehetőségeket.

3.2.1.2. Ökoturisztikai Klaszter

Fodor Ágnes Dél-Dunántúli települések mintáján vizsgálta egy ökoturisztikai klaszter kialakításának feltételeit, adottságait és lehetőségeit. Mindezzel párhuzamosan pedig egy Delphi kutatás keretén belül meghatározta az ökoturisztikai klaszter fogalmát. Szerinte az ökoturisztikai klaszter egységes hasznosítási és védelmi alapelveken, illetve a táj adottságain nyugvó rendszer, amelyben egymással egyszerre versengő és kooperáló természetvédelmi és turisztikai vállalkozások, intézmények vesznek részt a nagyobb gazdasági és társadalmi haszon elérése érdekében. Közös célként elfogadják a természeti értékek védelme és bemutathatósága közötti összhang megteremtését és megőrzését. Ebben a rendszerben a turizmus a többi helyi gazdasági aktivitással együtt sem haladja meg a desztináció környezeti teherbíró képességét.

Az ökoturisztikai klaszterek a turizmussal és a természeti környezettel kapcsolatos kínálati rendszereket jelenthetik, amelyek piaci, szolgáltató elvűek. A kialakulásuk tájegység, élőhelyi jelleg és desztináció figyelembevételével történik. Az ökoturisztikai klaszter alapvető célja, hogy a benne résztvevő szervezetek nagyobb gazdasági hasznot érjenek el, mintha önállóan jelennének meg a piacon, a több és az év során egyenletesebben érkező turista által, s mindeközben a turizmus alapját jelentő közös természeti értékeket együttesen óvják meg és tartják fenn.

A klaszterben résztvevő szervezetek száma alapvetően a terület adottságaitól, illetve a program kínálat tartalmától függ, így általánosan nem adható meg egyetlen intervallum.

- A tagság kérdése magában foglalja valamennyi szereplőt (befektető, üzemeltető vállalkozások, természetvédő, civil, önkormányzati, lakossági), aki kapcsolatba kerül a természeti és kultúrkörnyezetével, ehhez kapcsolódó értékek közvetítésével, az ebben rejlő turisztikai lehetőségek kiaknázásával.
- A klaszter részesei, közvetve vagy közvetlenül valamennyien hozzájárulnak annak sikeréhez és részesülnek annak eredményeiből.

- Minden esetben kell valami vagy valaki, hogy biztosítsa az öko jelző megvalósulását
- Célszerű létrehozni egy irányító testületet, amely stratégiai kérdésekben kompetens. Ez semmiképp ne haladja meg a hat főt, mert a magas létszám veszélyeztetheti az operabilitást (FODOR Á. 2007, 2008).

3.2.2. Terület alapú klaszterek

Kék Duna Turisztikai Klaszter (Csepel-sziget és Környéke Kistérségi Turisztikai Klaszter)

Ez egy új és korszerű kistérségi együttműködési szervezeti forma (csoport/hálózat), amelynek célja elősegíteni a térségi turisztikai vállalkozások és szervezetek, valamint azok sikerében érdekelt egyéb szervezetek önkéntes együttműködési hálózatának kialakítását, és ezáltal együttműködésük hatékonyságának folyamatos növelését. Székhelye Szigetszentmiklóson van.

Még nem aktív/alakuló vagy újszülött/ klaszterek:

Észak Balatoni Turisztikai Klaszter

2007-ben megalakult az észak-balatoni turisztikai szolgáltatókat összefogó klaszter. Az alapítók javaslata szerint a szervezet célja a marketingfeladatok ellátása, az országos és regionális pályázatokon való részvétel. További feladatok közé tartozhat az érdekképviselet ellátása, a szakmai továbbképzés biztosítása. Terveik szerint a klaszter a turisztikai szolgáltatók mellett a meglévő turisztikai egyesületeket és desztinációs menedzsment szervezeteket is bevonná a munkába.

Dunakanyar Turisztikai Klaszter

2006-ban alakult meg. Célja: a dunakanyarbeli turisztikai vállalkozások, szervezetek versenyképességének javítása az alábbi feladatok megvalósításán keresztül. A Klaszter tevékenysége leginkább a turizmus területén, illetve a turizmushoz szorosan kapcsolódó mellékágak területén érvényesül, valósul meg. Legfőbb döntéshozó szerve a közgyűlés. A Klaszter munkája a közeljövőben tagbővítések és további fejlesztések formájában bontakozik majd ki.

Nyugat-dunántúli Turisztikai Klaszter

Irodalom

- DR. ALBEL A. (2006) A turizmusban rejlő lehetőségek, Alföld Spa – az egészségturizmus marketingje. In.: Turizmus-utazás Szakkonferencia konferenciakötete, DKMT Kht., Szeged, pp. 7-15
- FODOR Á. (2007) Tematikus Települési Együttműködés Ökoturisztikai klaszter kialakítása a Belső-Somogy ökológiai hálózat területén. FALU VÁROS RÉGIÓ 2007/3, Váti Kht Budapest, pp. 60-68.
- FODOR Á. (2008) Együttműködési formák a természetvédelem és turizmus kapcsán: Ökoturisztikai klaszterek kialakításának alapjai a Tisza mentén. Előadás a Tisza-tó Konferencián, [Tiszafüred, 2008. május 14-16.] www.tiszatoinfo.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=460&Itemid=128
- GRAY, B. (1989) Collaborating: Finding Common Grounds For Multiparty Problems (Jossey-Bass, San Francisco and London)
- KEREK Z. – PUMMER L. (2004) Hálózatok és klaszterek szerepe a regionális versenyképesség javításában. Tanulmány az NKFP-2004/4014-04 OM kutatási feladat keretében
- PÉTER ZS. (2007) Hálózat és klaszter szervezési gyakorlatok - turizmus - Oktatási segédlet, Miskolc, 58. p.
- RAFFAY Á. (2007) Nemzetközi turisztikai együttműködési modellek bemutatása. Balatoni Partnerségi Program 17. p.
- SZENTE J. (é.n.) Észak-magyarországi Egészségturisztikai Egyesület. Előadás fóliák: www.shiningmountains.eu/doc/presentation17.pdf
- www.vilagorokseg.hu (látogatva 2008. augusztus 5.)
- www.thermalklaszter.hu (látogatva 2008. augusztus 5.)
- www.p-m-c.eu:8080/cluster/altalaban